

E E S T I K O R R E S P O N D E N T S I N S T I T U U T .

EESTI KEELE KURSUS

Õppekiri nr. 4

Koostanud Kristjan Meikup.

22

Häälikute pikkus ehk vältus.

Sõnasisemisi häälikuid esineb mitmesuguses pikkuses, neid hääldame kolmesuguselt: lühidalt, pikalt ja ülipikalt. Parema ülevaate saamiseks jälgi häälikute pikkust järgnevas tabelis !

L ü h i k e	P i k k	Ü l i p i k k
sada, kera	saada (mulle), keerata	(tahan) saada, keerab
vili, kolistama	viilid, koolitab	viilima, (läks) kooli
tule, (põsk) põse	tuuled, põõsaste	tuuli, põõsaid
äri, köha	ääred, köögis	ääri (mida?), kööki
üritama (algatama)	üüriline	üürima
tibu, õde	tipu, mõte	tippu, mõtted
vaga, vali	vaka, vallid	vakka, vallide
neidsamu, lina	sammud, linnad	sammude, linnade
ära, usin	narrib, ussid	narrida, usside
keha, ihu, liha		kehha, ihhu, lihha
oja, maja, aju		ojja, majja, ajju
kivi, savi, kõva		kiuvi, savvi, kõvva
	šahhid, krahhid	šahhe, krahhe,
	tšehhid	tšehhe
	šefid, blufid,	šeffe, bluffida
	žirafid	žiraffe
	duši, afišid, tušiga	dušši, afišše, tušši

Harjutus nr. 1

Märgi järgnevas palas lühikesed häälikud ühe, pikad kahe ja ülipikad kolme kriipsuga ! Diftongid ja konsonantühendid ei tule

arvesse.

Reinuvader rebane elas üksi suures metsas. Kord sattus ta ühe talu lähedusse ja nägi õues kanakarja. Seda nähes tuli rebasele vesi suhu. Kuidas saaks ometi kanad kätte? Aga veel olid inimesed talus liikvel. Rebane ootas metsas õhtuni. Hiilis sealt siis talu õue ja puges ettevaatlikult kanalasse.

Akki tõusis suur kära. Kukk hüppas ülemisele õrrele ja hakkas kõva häälega kirema. Kanadki kõõrutasid kaasa. Korraga oli ka Muri urisedes kohal ning rebasele tuli paratamatult põgeneda. Muri sai haarata mõned karvad rebase sabast oma suhu. Nii pääsis rebane seetõttu Muri käest terve nahaga.

23.

Lühike ja pikk, kinnine ja lahtine silp.

Sisehäälikud.

Juba oleme jõudmas eesti keelele kõige omasema nähtuse - vältete (astmevahelduse) piirkonda, aga enne vältete määramisele asumist tuleb tutvuda veel mõne hädavaajaliku mõistega :

1). lühike silp lõpeb lühikese (ühe) vokaaliga:

mi-na, si-na, te-ma, kõ-ne-le-me, ka-du-si-me, e-lu-lu-gu, i-ni-me-ne, ju-ma-la-ga, ka-na-mu-na, pa-gu-la-ne, va-na-me-he-le, ko-du-ne, e-la-ma jne.;

2). pikk silp lõpeb pika (kahe) vokaaliga, diftongiga või konsonandiga :

kaa-lüb, mee-led, sii-lid, too-lid, kuu-ed, ää-res, õõ-nes, nöö-rid, küü-rib, koe-rad, hau-gub, jõu-lud, lau-lud, tei-si, nai-sed, hir-mus, pil-ved, mus-tad, uk-sed, lap-sed, ko-tid, ka-pid, lu-kud, võ-tab, õ-pib, ha-ka-ta, to-pi-ti, vilk-sa-tab, kas-va-ta-ti jne.

Märkus. Näiliselt lühikesele silbile vahetult järgnev k,p,t muudab silbi kinniseks :

hü-pa-ti, lu-ku-ta-tud, to-pi-ti, õ-pe-ta-ti, ha-ka-ti, lõ-pe-ta-tud, lä-ki-ta-ti, lü-ka-ti, ko-pu-ta-ti, hü-pa-ta jne.

Niisiis: kõik allakriipsutatud silbid on kinnised. Peame selle meeles, jätame selle meelde.

Harjutus nr. 2

Määrata lühike ja pikk silp. (Kirjuta silbi kohale kas täht l või p !).

Kui viimaks kõige noorem Kalevipoega dest laskis laulu lahti, siis jäid kuulatama taevast ja maa; laulsid kaasa pääsüd päikese-

paistel, lõed lagendikul ja kinnilinnud põõsastes, luiged lainetel ja pardid pilliroos; vägevast kohisesid merelained, kõikusid kaljud ja lõhkesid pilved.

3). Lahtine silp lõpeb vokaaliga või diftongiga :

hoo-li-ma, vaà-ru-ma, vee-re-ma, vii-li-ma, lau-du, tei-si, poe-gi, lae-vu, nõi-da, käi-di, söö-di, uu-si, müü-di, vii-ma, trei-ma, jää-me jne.

4). Kinnine silp lõpeb konsonandiga :

rik-kad, vas-tus, var-jud, suh-kur, kors-ten, vap-per, nuk-ker, kop-pel, mut-ter, peat-selt, vaik-sed, kart-lik, hir-mus, hom-mik, tšeh-hid, ih-hu, oj-ja, kiy-vi, lâkas-tas, u-pu-ta-tud, la-pi-tud, ri-ku-tud, sa-tu-ti jne.

Kas on veel meeles, et näiliselt lühikesele ja lahtisele silbile vahetult järgnev k, p, t muudab silbi kinniseks ja et kinnine silp (lõpeb konsonandiga) on pikk?

Harjutus nr. 3

Määrata lahtine ja kinnine silp. (Kirjuta silbi kohale kas täht l või k !).

Huvitav ja mõnus on kevadel ja suvel rännata Muhu saarel. Mind veetlesid siin selged taevad, kaunid õhtud ja ilusad hommikud. Meeldiv oli liikuda mööda kitsaid rohtunud teid läbi tumerohelise kuu-siku, punatüvelise männiku, kasteste heinamaade ja lokkavate põldude.

Alles äsja oli nimetatud, et sõnasisemisi häälikuid esineb mitmes pikkuses (lühike, pikk ja ülipikk). Igal sõnal on sisehäälikud.

Neid loeme esimese silbi vokaalist või diftongist teise silbi vokaali või diftongini (viimane välja arvatud), näit. - s(uur)ed m(ust)ad k(urj)ad k(oer)ad h(aug)uvad v(ih)aselt (õu)es. L(aps)ed l(äks)id j(ub)a h(omm)ikul v(ar)a m(etsa) m(arj)ule. V(arst)i h(akk)as s(ad)ama j(a) m(arj)ulised t(ul)id t(ühj)alt t(ag)asi.

Sisehäälikute abil määramegi sõna välte, seepärast on nende tundmine eriti tähtis.

Märkus. Liitsõnades on igal sõnal omad sisehäälikud.

Ka mõnedes (astmevaheldusega) liidetes eraldame sisehäälikud: minev(ik)ust olev(ik)u kaudu tulev(ikk)u, habem(ik)ud - habem(ikk)e, õnnel(ik)ud - õnnel(ikk)e, kasvand(ik)ud - kasvand(ikk)e, kurist(ik)ud - kurist(ikk)e, kujut(elm) - kujut(elm)i, vastast(ik)une -

vastast(ikk)u jne.

Harjutus nr. 4

Eralda (sulgudesse) sõna sisehäälikud!

Mustlaspoiss puudus õige mitu päeva koolist. Kui õpetaja hakkas lähemalt pärima puudumise põhjusi, ei suutnud poiss kõiki puudumisi küllaldaselt selgitada ja viimases hädas esitas õpetajale ise vastuküsimuse: "Õpetajahärra! Kas siis iga päev peab koolis käima?"

24.

Välte mõiste. Vältemääramise juhised.

Välteks nimetame sõna sisehäälikute hääldamise pikkust, kestvust ehk vältust.

Vältus võib olla kolmesugune: lühike, pikk või ülipikk (vaata p. 23 !).

L ü h i k e - I v.	P i k k- II v.	Ü l i p i k k- IIIv.
kala, kuri, viga, ase, ema, maja, mina, ise, minema, tulema, ujuma, kõnelema, küsitlema, tegeleb, nägija, klaver, pragin, klirin, tragi, prügi, trügima jt.	summa, otsus, ollus, ääres, lilla, roosa, jõulud, koolid, linnad, metsad, poisid, ukseid, seened, pilved, taimed, viisid, kammib, ussid, tantsib, vilksatab jt.	ääri, koolide, keeli, kõiki, uksi, lapsi, karjuma, võitlema, suhkur, korsten, köömen, ma, ta, on, et, kas, mul, tal, mill (millal), mil (millel) jt.

Toodud näiteist selgub kohe, et I välte määramine (äratundmine !) on väga lihtne ja kerge :

1). sõna on I vältes, kui sõna esimene silp on lühike (lõpeb lühikese - ühe vokaaliga). Seda näeb ja märkab kohe silm (kõrv võib veel puhata), siin pole vaja palju mõtelda ega kaaluda :

ki/ri, me/ri, va/li, te/gi, nä/gema, pa/nema, ve/deleb, ko/liseb, re/bane, jä/nes, te/der, va/res, ha/rakas, ho/bune, tu/line, hä/da, Ma/ri, Jü/ri, He/le, ki/rik, ju/mal, kõ/ne, u/sub, kä/sitleb, mu/rakas, si/nikas, põ/rutama, ha/letsema, vi/risema, õ/de, e/ma, o/nu, i/ga, tä/di, sõ/sar, ve/li, prü/gi, kla/ver, pra/gin, kri/gin, tra/gi, trü/gima, pla/gin jne.;

2). sõna on II vältes, kui sõna sisehäälikuis esineb:

a). pikk vokaal või (pikk) konsonant:

saared, meeled, viilib, koorib, suured, võõraste, ääres, nõõrid,

üüriline, vaarikas, veerib, viivitab, loobib, kuulen, möögad, sää-
red, röögib, küürutab; lilled, pallid, summa, tammed, linnud, lin-
nad, narrib, härä, ussid, kassid, matus, kotid, tükid, lukud, hü-
pates, õpib, käterätik, lükata, tõtates, takune, šahhid, tšehhid,
mahhinatsioon, žirafid, afišid, šefid, duši, topib, kukub, satub,
tekib, õpilane, latikas, lakitud jt.;

b). diftong või konsonantühend, mille osised kõlavad
(häälduvad) ühepikkuselt :

naine, teine, poisid, koerad, põuane, laulud, kuivab, jõulud, meie,
kaua, teie, õine, soine, luine, puine, jäine, maine, nõiad, käime,
koiwad, laevad, nõelad, sõelad, teivas, tainas; silmad, kõrvad,
uksed, üksi, kapsas, lapsed, otsus, karjane, lahja, tubli, rubla,
vedru, sohva, pilved, talved, palju, kirju (värv), tilgub, kingad,
sandid, kardab, korgid, tantsib, kortsud, kompsib, seltsid, vilksub,
pintsak, vilksatab, prantsatab, vintsutab, jampsib jt.

3). sõna on III vältes, kui sõna sisehäälilikuis esineb :

a). ülipikk vokaal või (ülipikk)konsonant:

saama, keema, viima, tooma, uusi, võõrad, ääri, nööpe, üürnik, maa,
tee, prii, soo, puu, nõõ!, jää, öö, süü, ma, sa, ta, me, te, nad,
keeli, siili, saagima, toolide, uurima, põõsaid, jääma, nööride,
tüürima, köömen, köömne, köömnet, praad, veerida, hiilides, toored,
muutma, võõraid, pöörama, käärima, müüma; lilli, palle, kammida,
tammede, linnade, sinna-tänna, narrida, virr-varr, tassida, kasside,
lukku, kokku, kätte, õppis, hüppas, mõtted, mul, sul, tal, mil
(=millel), mill(=millal), küll, kas, on, kus, et, mis, kes, ihhu,
kivvi, majja, lihha, savvi, ojja, kerra (kerasse), perre (peresse),
tšehhe, žiraffe, afišše, jt.;

b). diftong või konsonantühend, mille üks osis kõlab (hääl-
dub) pikemalt (ülipikalt):

koeri, naeris, laiade, raudne, poisse, naisi, teisi, soisi, õisi,
puisi, luisi, võine, sõene, teosed, õed, söed, vaesed, võidma, käi-
ma, leidma, hoidis, seab, teadus, laisk, kõis, või, kae, toed, loeb,
näeb, kaob, ainus, ainsa, ainsat, laulis, nõidus, leiba, vainu, mei-
le, peale, võitlema, aus; metsi, uksi, lapsi, katki, lahti, kerge,
raske, põhjus, tervis, silmi, kõrvu, üks, pats, kolm, põtru, relvi,
külmi, kurbi, kõrb (kõrve) kõrbe, kõrbi, vähk (vähi) vähki, vaprad,
nukrad, mutrid, lipnik, lõplik, piklik, lipkond, uskus, võtma,
metalne, usklik, kartlik, suhkru, kampsun, tantsima, vilksti, korst-
nad, prantsti, karsklane, mürtsti jt.

Toodud näiteist selgub, et ühesilbilised sõnad on eranditult III vältes, sest neis kõlab üks häälik alati ülipikalt, kuigi see alati pole nähtav kirjas (ma, te, nad, mul, kas, on, et jt.). Seepärast on ühesilbiliste sõnade välte määramine äärmiselt lihtne: peavad olema kõik III vältes.

Ka I välte äratundmine ei tohiks teha enam raskusi, sest siin näeb juba silm, kas esimene silp on lühike või mitte. Kui on (mitte lasta eksitada sõnaalgulisest konsonantühendist: /k/laver, /p/rügi, /t/ragi, /k/lirin, /p/ragama, /t/rügima jt.), siis surmkindlasti I välde.

Jääb üle eraldada II välde III-st (ühesilbiseid juba ehk tunne ja märgime III vältesse).

Selleks otsime esmalt abi matemaatikast. Võtame mõned II välte sõnad: ko¹⁺¹erad, te¹⁺¹ised, po¹⁺¹lsid, na¹⁺¹ised, sil¹⁺¹mad, kõr¹⁺¹vad, uk¹⁺¹sed, lap¹⁺¹sed jt., eraldame diftongis (ega me ei silbita!) või konsonantühendis osised püstkriipsuga ja kuulame tähelepanelikult hääldamise pikkust. Kõrv ütleb meile kohe, et need kõlavad ühepikkuselt, seepärast võime need märkida matemaatilisel 1 + 1 = 2 = II välde.

III välte puhul aga üks diftongi või konsonantühendi osis kõlab (hääldub) ülipikalt: ko¹⁺²eri, na¹⁺²isi, te¹⁺²isi, sil²⁺¹mi, kõr²⁺¹vu, kap²⁺¹said, kat²⁺¹ki jt., seepärast võime siin diftongide puhul (kus järelosis kõlab pikemalt) märkida 1 + 2 = 3 = III välde; konsonantühendi puhul aga (kus eelosis kõlab pikemalt) võime märkida 2 + 1 = 3 = III välde.

Väga lihtne! Mis ?

Kui ka see ei aita, siis võtame teiseks järgmise praktilise (ma) abinõu. Hääldame nimelt määratavat sõna pikkamisi ja rõhutatult vaheldumisi II või III välte sõnana ning sama-aegselt kuulame hoolega (teritatud kõrvaga!). III välte puhul üks sisehäälik venib, on ülipikk. Tundub selline venimine - venitamine loomulikuna, peab sõna olema III vältes; tundub aga venimine - venitamine ebaloomulikuna, on sõnal II välde.

Näiteks sõnades - na¹⁺¹ised, po¹⁺¹lsid, lap¹⁺¹sed, uk¹⁺¹sed ei veni midagi, järelilikult on neil sõnul II välde; aga - na¹⁺²isi, kõr¹⁺²vi, po¹⁺²ga, lõ²⁺¹ki, kat²⁺¹ki, sõ²⁺¹ni - kuuleme selgesti ühe osise (märgitud numbri-ga 2) venimist, seepärast III välde.

Kui kõrvale pole asi veelgi selge, võtame kolmandaks ja kaalume osiste (silpide) raskust. II välte puhul on kaalupooled tasa-kaalus (kur-jad koe-rad, pak-sud pil-ved, tei-sed nai-sed), kuid III välte puhul üks kaalupoolist (see pool, kus esineb nr. 2) on

tunduvalt raskem (²kür/¹jē ¹kōe/²ri, ²pāk/¹se ²pīl/¹vi, ¹tei/²si ¹nāi/²si), vajub kohe alla.

Pole vist raske kujutada ette, et silbid on sul peos, otse peo peal, ja kaalud nende raskust.

Kaalumist on soovitatav (peabki!) teha koos hääldamisega ja kuulamisega (teravasti, hoolega!). Kumb tundub loomulikum (kas ühepikkused või üks pikem), vastavalt sellele on sõnal siis kas II või III välde. Näiteks hääldame ja kaalume: kas-sid, kas-sid, lai-sad, lai-sad - midagi ei veni, on üheraskused, seega siis II välde; aga: kaš-si-de, kaš-si-de, koè-ri, koè-ri, làis-ka, làis-ka - kuuleme selgesti venimist, kaalupooled pole üheraskused, järelikult on siin III välde.

Ja veel viimaks! Erinevust II ja III välte vahel saab (võib) kujutada ka graafiliselt. II välte puhul on silbid enamvähem ühepikkused, kuid III välte puhul on esimene silp vähemalt 2 korda nii pikk kui teine:

II välde: ar-mas kal-lis raa-mat vai-mud nai-ne

III välde: arm-sad kal-lid aas-ta hai-ge

Nüüd on pandud paberile vist küll viimane tarkustera ajude tagasopist ja seega peaks olema küllaldaselt teoreetilist alust peatseks praktiliseks proovimiseks. Ega see tulemata jää. Enne on vaja puudutada veel paari pisi-asja, mis võivad tekitada raskusi.

Kardan nimelt, et sellised konsonantühendid nagu: mürtsub, tantsib, kõmpsib, pintsak, kolksatus, prantsatus, plärtsatama, vintsutab jt. võivad teha veidi peavalu; aga kui hääldame neid sõnu korduvalt: mürt-sub, mürt-sub, mürt-sub, tant-sib, tant-sib, tant-sib, pint-sak, pint-sak, pint-sak, kõmp-sib, kõmp-sib, kõmp-sib jne, ning hoolega ja teraselt kuulame, ei leia meie neis sõnus ühtki kohta, ühtki häälikut, mida saaks või annaks venitada, teiste sõnadega - mis oleks ülipikk. Järeldus: küsimuses võib olla vaid II välde.

Seevastu sõnades: Kolksti, kampsun, vintske, jampsima, plärts-ti, prantsti, vilksti, korstnad, karsklane jt. kuuleme ja märkame kohe, et konsonantühendi keskmine häälik (tavaliselt k, p, t) annab venitada, seal on nagu mingisugune paus, õhuvoolumine tekib väike, kuid märgatav sulg (sulu), sest ongi tegemist ju sulghäälikutega (vt. tabel!), mida kõrv kohe tunneb ja registreerib. Järelikult ei saa II välde tulla küsimussegi, vaid ainult III.

Veel üks asi! Oma kõrv võib petta, võib tekkida kahtlus ja ebaselgus, seepärast on vägagi soovitatav lasta kellelgi teisel, vähegi

asjatundlikul inimesel kuulata hääldamist pealt ja siis ühiselt leida õige tee. Siis on kahe (ka kolme) otsus tunduvalt tõele lähemal ja isiklikust, subjektiivsest muljest saanud usaldusväärsem, mitmeti objektiivsem otsus.

Jätame tavalise raamatuteksti veel edaspidiseks ja harjutame ning teritame kõrva ainult II ja III välte (ühesilbised välja arvatud) sõnadega alljärgnevas harjutuspalas. Ära unusta, et liitsõnades on igal sõnal oma välde.

Harjutus nr. 5.

Määrata sõnavälde (II või III) !

Läänepoolsest taevavõlvilt hakkasid kerkima mustad paksud kõuepilved, Varsti võisime kaugemal märgata välgusähvatusi, pikselööke ja äikeseraksatusi - kurjakuulutavat, hirmutekitavat loodusejõudude vaatepilti.

Peagi langesid rasked vihmatilgad kuivanud mullapinnale. Pikkemas kuivuses kannatanud taimejuured otse neelasid endasse allavoolavaid tilku. Närbunud loodus hakkas uuesti haljendama.

Päikegi tungis pilvevarjust nähtavale. Küllap üldine rõõmutunne meelitas naeratuse palgele, kuivatas silmist viimased sinnajäänud nututilgad.

Olgu veelkordselt nimetatud, et välde ei esine mitte ainult sõnaalgulisis sisehäälikuis, vaid õige sageli ka mõnes liites: ümbrikud - ümbrikke^{III}, Maastikud - maastikke^{III}, õnnelikud - õnnelikke^{III}, kasvandikud - kasvandikke^{III}, habemikud - habemikke^{III}, vastastikune - vastastikku^{III}, otsastikune - otsastikku^{III}, kujutelm - kujutelmad^{III}, esite^{III}lm - esite^{III}lmad^{III}, lauljanna^{II}, tantsijanna^{II} jne.

Väldete tundmine on eesti keeles mitmeti väga tähtis, sest välteline annab sõnale sageli uue, erineva sisu, on seega ainuke võimalus vahet teha kõneldes, kuna kirjas seda ei saa näidata: valisin teise^{II} rongi (mille?) - istusin teise^{III} rongi (kuhu?), tõi mulle kingi^{II} (II välde -(kink) - tõi mulle paari uusi kingi^{III} (III v.); vang^{II}i (kelle?) minnes -II V. - vang^{III}i minnes -III v. (kuhu minnes?); juurekasv (mille?) - II v. - juurekasv (mis?) - III v. (mag. Aaviku soovitatud vorm), selle teose tõlkis soome keele^{II} (mille?) õpetaja N.N.või: selle teose tõlkis soome keele^{III} (millesse?) õpet. N.N., mida ei saa kirjas eraldada.

On tõsiselt kahju, et väldet kirjas ei märgita. Nii on palju -

sid vorme võimatu kirjutatult eraldada: k^{II}õli - k^{III}õli, lin^{II}na - lin^{III}na, p^{II}õssast (mida?) - p^{III}õssast (kust?), lae^{II}va (mille?) - lae^{III}va (kuhu?), m^{II}etsa - m^{III}etsa, m^{II}atka - m^{III}atka, vi^{II}isi - vi^{III}isi jpt.

Seda enam tuleb neid eraldada, selgesti esile tuua kõneldes, sest sellega väldime paljugi arusaamatusi ning kaksipidi mõtlemisi ja peale muu näitame lugupidamist ja austust meie esivanemate kalli päranduse vastu. Ilma välteid oskamata ei saa olla juttugi korralikust keeleoskusest.

Lisaks eelmisele on v^{II}äldete tundmine väga tarvilik sõnade liigitamisel k^{II}äänd- ja p^{II}öördkondadesse, kuna välde on tähtis liigitamise alus. Valesti hääldamisel võib sõna sattuda mitteõigesse tüüpkonda ja hakata k^{II}äänduma või p^{II}öörduma valesti.

Näiteks on v^{II}äga oluline, kas sõnad: o^{II}tsus, o^{II}lius, te^{III}adus, t^{III}ervis, p^{III}õhjus, õ^{III}õnes, hirmus, n^{II}aine, õ^{II}ine, v^{III}oine, n^{III}õene jne. on teise- või kolmandavältelised. vastavalt kohe muutub nende k^{II}äändumine. Edaspidi kuuleb sellest lähemalt.

Mõningaid sõnu hääldataksegi ühiskeeles (k^{II}õnekeeles) kohati valesti, seepärast pandagu tähele järgnevate sõnade (kirjakeelset) v^{II}äldet.

II v ä l d e	III v ä l d e
palju (-sid), summa(-sid), olus(-seid), otsus(-eid), vastus, auto(-sid), lilla, roosa, hapu, tubli, sohva, teema(-sid), kirju(-sid), jõulud, huuled, taimed, pilved, talvine, nõnda, naine, soine, õine, puine, jäine, talved, (k ^{II} õrb, k ^{II} õrve, k ^{II} õrbe)k ^{II} õrved, (kumb, kumma, kumba) kummad, emmad-kummad, (r ^{II} äim, r ^{II} äime)r ^{II} äimed, (peen, peene, peent) peened, (kurv, kurvi) kurvid, (p ^{II} ärl) p ^{II} ärlid, (hetk) hetked jt.	teadus, p ^{II} õhjus, t ^{II} ervis, end ^{II} ane, kinnine, praegune (k ^{II} õigil -si), k ^{II} orsten (k ^{II} orstna, k ^{II} orstnat), k ^{II} öomen (k ^{II} öömne, k ^{II} öömnet), vahva, vainu, veski (veskeid), kaunitar, kangelane, hirmus, õ ^{III} õnes, ainus (ainsa,-sat), viimaks, äike, väike, päike (-si), number, kelder, vanker, kamber, klamber (mitte : nummer, keller, vanger, kammer jne), vapper, nukker, mutter, suhkur, meeter, liiter (os. vaprat, nukrat, mutrit, suhkrut, meetrit, liitrit), kirju (värv - kirjuid), (ainus -II v.) - ainsa, (ainust - II v.) jt.

Inimlikult on mõistetatav ja andestatatav, kui ei suudeta eraldada II v^{II}äldet III-st või vastupidi, kuid oleks andestamatu, kui:

1). silm ei näeks I v^{II}älte sõna (esimene silp lühike) ja käsi

kirjutaks I asemel II või III;

- 2). ühesilbiste sõnade (neis on alati üks ülipikk häälik) kohal oleks III asemel II või I;
- 3). II või III välte sõnade (1+1 või 1+2 2+1) kohal oleks I.

Hea kursuslane! Kui suudad vältida (ära hoida) need kolm raskeimat eksimust või viga, siis on meil veel ühine keel II ja III välte sõnadega maadlemisel ja oleme jõudnud juba väga palju edasi. Kui ei, ka siis pole veel midagi katki ega olukord lootusetu. Vaja vaid rohkem, enam harjutada.

Välde pole omane mitte ainult eesti keelele, vaid esineb ka teistes keeltes, kuigi vältel pole seal seda praktilist ega olulist tähtsust, mis vältel on eesti keeles. Võtame siiski mõned näited:

- 1). soome keeles esineb välde (koos astmevaheldusega) samuti kui meil: metsä (nim.-III) - metsässä (II), linna (III)- linnassa (II) (vangla);
- 2). rootsikeelsed - saga (II)- sagor (III), piga (II) - pigor (III), bulle - bullar, timme - timmar, penna - pennor, gosse - gossar;
- 3). saksa keeles - (der)Knabe - (des) Knaben, (die) Rose (sing.) - die Rosen (pl.), (das) Land - (des) Landes, die Kanne - die Kannen, (der) Kamm - (des) Kammes jt.
- 4). ingliskeelsed - miss - misses, princess - princesses vihjavad ka vist mingisugusele välte esinemisele.

Jätame need !

Eesti keeles on aga vältel põhjapanev tähtsus (vt, eespoolt!), välte tundmine või mittetundmine näitab keele oskust või mitteoskust, seepärast drillime, treenime, harjutame veel. See polegi nii raske.

Harjutus nr. 6

Määrata sõnavälde!

Vanade eestlaste usust.

Meie esivanemad kummardasid vanasti loodust. Nad pidasid pühaks puid, mägesid, allikaid ja loomi. Nad austasid ka mitmesuguseid loodusnähtusi, nagu tuult ja vihma. Kõiki neid asju ja nähtusi kaitsesid nende arvates haldjad. Vanadel eestlastel olid ka oma jumalad.

Haldjaile ja jumalaile tõid nad ohvreid. Sellega taheti võita nende poolehoidu. Jahimees ohverdas metsloomi ja palus head jahihõnne. Kalastaja tõi ohvriks oma parimad kalad ja lootis sellest head kalasaaki. Pereemand tilgutas maha piima ja soovis head karjaõnne.

Tähtsamate ürituste, näiteks sõjaretkede eel ohverdati jumalaile isegi suuremaid loomi.

Kontrolltöö nr. 4

1. Kuidas häälduvad sõnasisemised häälikud? Too mõned näited!
2. Millal on silp lühike, millal pikk? Too mõni näide!
3. Millal on silp kinnine, millal lahtine? Too mõni näide!
4. Mis on sõna sisehäälikud? (Kuidas neid loeme?) Too paar lauset ja eralda sisehäälikud!
5. Mis on sõna välde ? Kuidas jaguneb ?
6. Millal on sõna I vältes? Too paar näidet!
7. Millal on sõna II vältes? Too paar näidet!
8. Millal on sõna III vältes? Too paar näidet!
9. Miks on ühesilbised sõnad III vältes?
10. Mis tähtsus on eesti keeles sõna vältel?
11. Määra sõna välde!

Kolm laiska.

Kord hakkas kolm laiska omavahel vaidlema, kes neist on kõige laisem.

Esimene ütles: „Kui ma lamaksin voodis ja tilk vett kukuks mu silma, ei suleks ma silmalaugu, et pääseda ebamugavusest.”

Teine lausus: „Kui ma istuksin tule ees, et soojendada oma jalgu, ja tuli hakkaks põletama mu kandu, laseksin ma meelsamini põleda oma jalad, kui et ma tõmbaksin nad tulest ära.”

Kolmas seletas uhkelt: „Oletage, sõbrad, et ma oleksin mõistetud surma poomise läbi ja mul oleks juba nöörgi kaelas. Kui siis keegi tuleks ja annaks mulle noa, lepiksin ma meelsamini poomisega, kui et ma lõikaksin läbi nööri.”